

УДК 342.9:351.71

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.3.25>

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У МИТНІЙ СФЕРІ: ЮРИСДИКЦІЙНІ КОЛІЗІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

Козакевич О.М.,
*доктор філософії у галузі права,
старший викладач
кафедри адміністративної діяльності,
Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
ORCID: 0000-0002-5528-7008*

Дем'янюк Д.О.
*курсантка 3 курсу
факультету правоохоронної діяльності,
Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
ORCID: 0009-0005-5360-3897*

Козакевич О.М., Дем'янюк Д.О. Адміністративна відповідальність у митній сфері: юрисдикційні колізії та забезпечення доступу до правосуддя.

Стаття присвячена дослідженню проблем адміністративної відповідальності у митній сфері крізь призму юрисдикційних колізій між Кодексом України про адміністративні правопорушення та Митним кодексом України, а також їх впливу на реалізацію конституційного права на доступ до правосуддя. Автором проаналізовано нормативно-правові засади регулювання адміністративної відповідальності за порушення митних правил та охарактеризовано ключові суперечності, що виникають у процесі правозастосування. Особлива увага приділяється питанням розмежування компетенції митних органів і судів, визначення меж між адміністративною та кримінальною відповідальністю, відмінностям у строках притягнення до відповідальності та застосуванню процесуальних гарантій, закріплених у КУпАП і МК України. У статті проаналізовано судову практику, яка демонструє неоднозначність підходів до застосування загальних і спеціальних норм, що впливає на правову визначеність та рівність осіб перед законом.

Досліджено проблематику застосування конфіскації як адміністративного стягнення, у тому числі щодо майна, яке не належить правопорушнику, що потребує оцінки з позицій принципу пропорційності та міжнародних стандартів захисту права власності. Підкреслюється необхідність забезпечення незалежності та неупередженості органу, що розглядає справу, оскільки адміністративний порядок розгляду порушень митних правил у межах митного органу потенційно суперечить вимогам статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У контексті європейських стандартів надано оцінку ефективності національних механізмів судового та адміністративного оскарження рішень митних органів.

Здійснено комплексний аналіз системних юрисдикційних колізій, що ускладнюють реалізацію права на доступ до правосуддя. Обґрунтовано потреби в гармонізації спеціальних і загальних норм адміністративної відповідальності. Сформульовано низку практичних рекомендацій щодо вдосконалення законодавства: чітке визначення компетенції органів, уніфікація строків притягнення до відповідальності, корекція норм щодо конфіскації, посилення судового контролю та узагальнення судової практики на рівні Верховного Суду. Реалізація цих пропозицій сприятиме утвердженню принципу верховенства права, підвищенню правової визначеності та доступності правосуддя у справах про порушення митних правил.

Ключові слова: доступ до правосуддя, право на доступ до суду, адміністративна відповідальність, порушення митних правил, юрисдикційні колізії, митна справа, судова практика, верховенство права, адміністративне правопорушення.

Kozakevych O.M., Demianuk D.O. Administrative liability in the customs sphere: jurisdictional conflicts and ensuring access to justice.

The article is devoted to the study of problems of administrative liability in the customs sphere through the prism of jurisdictional conflicts between the Code of Ukraine on Administrative Offences and the Customs Code of Ukraine, as well as their impact on the implementation of the constitutional right to access to justice. The author analyses the regulatory and legal basis for administrative liability for customs violations and describes the key contradictions that arise in the process of law enforcement. Particular attention is paid to the issues of delimitation of the competence of customs authorities and courts, determination of the boundaries between administrative and criminal liability, differences in the terms of bringing to justice and the application of procedural guarantees enshrined in the Code of Ukraine on Administrative Offences and the Customs Code of Ukraine. The article analyses judicial practice, which demonstrates the ambiguity of approaches to the application of general and special rules, which affects legal certainty and equality of persons before the law.

The issue of applying confiscation as an administrative penalty, including in relation to property that does not belong to the offender, has been examined, requiring assessment from the perspective of the principle of proportionality and international standards for the protection of property rights. The need to ensure the independence and impartiality of the body considering the case is emphasised, since the administrative procedure for considering customs violations within the customs authority potentially contradicts the requirements of Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. In the context of European standards, an assessment is provided of the effectiveness of national mechanisms for judicial and administrative appeal against decisions of customs authorities.

The scientific novelty of the article lies in a comprehensive analysis of systemic jurisdictional conflicts that complicate the exercise of the right to judicial protection and in substantiating the need to harmonise special and general rules of administrative liability. A number of practical recommendations for improving legislation have been formulated: clear definition of the competence of authorities, unification of the terms of bringing to justice, correction of rules on confiscation, strengthening of judicial control and generalisation of judicial practice at the level of the Supreme Court. The implementation of these proposals will contribute to the establishment of the rule of law, increased legal certainty and accessibility of justice in cases of customs violations.

Key words: access to justice, right of access to court, administrative liability, customs violations, jurisdictional conflicts, customs cases, judicial practice, rule of law, administrative offences.

Постановка проблеми. Конституція України визначає, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Суд не повинен відмовити у правосудді, якщо людина вважає, що її права порушені або створюються перешкоди для їх реалізації. Відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв, скарг, оформлених відповідно до законодавства, є порушенням права на судовий захист, яке згідно зі статті 64 Конституції України не може бути обмежене [1]. Передбачене Конституцією право на судовий захист, будучи самостійним конституційним правом, одночасно виконує забезпечувально-відновну функцію по відношенню до всіх інших прав і свобод людини і громадянина. Така риса цього конституційного права зумовлена особливим призначенням судової влади, яка має здійснювати ефективний захист і відновлення порушених прав і свобод. Реалізація цього конституційного принципу у справах про порушення митних правил наразі ускладнюється наявністю суперечностей між нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) та Митного кодексу України (далі – МК України). Ця проблема набула особливої актуальності в умовах гармонізації українського законодавства з нормами Європейського Союзу та реформування системи судочинства. Актуальність дослідження полягає у тому, що адміністративна відповідальність за порушення митних правил є специфічною галуззю адміністративного права, яка регулюється частково нормами КУпАП та здебільшого спеціальними нормами МК України [2, 3]. Така подвійна регуляція створює передумови для колізій у правозастосуванні, що негативно впливає на дотримання принципу верховенства права та забезпечення рівного доступу

до правосуддя [4, с.32]. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі юрисдикційних колізій та розробці практичних рекомендацій щодо їх усунення.

Метою статті є з'ясування сутності юрисдикційних колізій між КУПАП та МК України та розроблення механізмів для забезпечення доступу до правосуддя у справах про порушення митних правил. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: аналіз нормативно-правової бази регулювання адміністративної відповідальності; виявлення основних колізій; дослідження судової практики; визначення міжнародних стандартів щодо доступу до правосуддя; формулювання практичних рекомендацій.

Стан опрацювання проблематики. Питання узгодженості норм адміністративного та митного законодавства, а також забезпечення реального доступу до правосуддя у справах про порушення митних правил, посідає помітне місце у сучасній правовій науці. У працях низки дослідників наголошується, що поєднання загальних положень КУПАП та спеціальних приписів Митного кодексу України утворює складну й суперечливу систему, що нерідко ускладнює правозастосування та призводить до різночитань у судовій практиці. У роботах В. Колпакова, О. Бандурки, Т. Коломосьця акцентовано на кризовому стані інституту адміністративної відповідальності, який упродовж останніх десятиліть зазнає вибіркового змін, що не охоплюють системних проблем. Окремий пласт досліджень, представлений працями І. Крисюка, Р. Мельника, В. Тимошенко, зосереджений на ідентифікації конкретних колізій між нормами КУПАП і МК України. У контексті забезпечення доступу до правосуддя значну увагу приділено роботам О. Святоцького, М. Козюбри, Л. Москвич, які розкривають зміст міжнародних стандартів, вироблених Європейським судом з прав людини. Протягом останніх років спостерігається активізація досліджень у галузі митного права, що відображено у працях Ю. Дьоміної, О. Шевчук, С. Гриняка. Науковці вказують на нерозривний зв'язок між реформуванням митного законодавства та імплементацією правових стандартів ЄС. Таким чином, аналіз наукових джерел демонструє, що проблематика взаємодії КУПАП та МК України й надалі залишається предметом активних дискусій, що підтверджує необхідність подальших досліджень і обґрунтовує вибір теми статті.

Виклад основного матеріалу. Адміністративна відповідальність за порушення митних правил залежить від взаємодії двох основних законодавчих актів [2, 3]. Перший – КУПАП, прийнятий у 1984 році, є загальним законом про адміністративну відповідальність в Україні [2]. Другий – МК України, прийнятий у 2012 році, містить спеціальні норми про адміністративну відповідальність у сфері митної справи [3, 5]. Згідно зі статтею 2 КУПАП, питання адміністративної відповідальності за порушення митних правил регулюються МК України, що означає, що МК України є спеціальним законом, який має переважне застосування у цій сфері [2].

Однак такий поділ компетенції не завжди однозначний. Практика показує, що при вирішенні справ про порушення митних правил суди часто змушені звертатися до норм обох законодавчих актів, що породжує колізії при їх тлумаченні та застосуванні. МК України встановлює, що порушення митних правил є адміністративним правопорушенням, яке являє собою протиправні, винні дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений порядок переміщення товарів через митний кордон України, пред'явлення їх митним органам для проведення митного контролю та митного оформлення [3, 5]. За таке порушення передбачається адміністративна відповідальність, що може виражатися у формі попередження, штрафу або конфіскації.

Важливим моментом є те, що статтею 458 МК України встановлено, що адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені МК України, настає у разі, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність [3]. Це означає, що між кримінальною та адміністративною відповідальністю повинна існувати чітка межа. Однак на практиці ця межа часто розмита, що створює додаткові складності при розгляді справ, особливо коли правопорушення мають ознаки як кримінального, так і адміністративного правопорушення.

Одна з найбільш актуальних проблем полягає у визначенні органів, уповноважених розглядати справи про порушення митних правил. Згідно з МК України деякі справи розглядають митні органи, а деякі – суди [3]. Однак критерії розподілу юрисдикції часто залишаються невизначеними або суперечливими [2]. Це створює ситуацію, коли один і той самий тип правопорушення може розглядатися як митним органом, так і судом, залежно від обставин справи та правової оцінки посадової особи, яка розпочинає провадження.

Статтею 522 МК України передбачено розпорядження про розгляд деяких справ судами, однак законодавець не надав чіткого переліку порушень, які розглядають суди, а які розглядають митні

органи [3]. Це особливо стосується справ про порушення, де питання про компетенцію може бути предметом суперечок між органами влади та сторонами розгляду. Практика Касаційного адміністративного суду демонструє численні справи, де виникали питання про правильність розподілу справ між митними органами та судами.

Крім того, виникають проблеми з розумінням того, які норми КУпАП застосовуються при розгляді справ про порушення митних правил [5]. Наприклад, питання про обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, у КУпАП регулюються статтями 34 та 35, але чи застосовуються вони у справах про порушення митних правил, якщо МК України встановлює свої правила [2]. Судова практика з цього питання неоднорідна, що створює невизначеність для осіб, які притягуються до адміністративної відповідальності.

Крім того, залишається відкритим питання про застосування норм КУпАП щодо обставин, що виключають провадження у справі про порушення адміністративного правопорушення. Стаття 247 КУпАП встановлює такі обставини, як відсутність події та складу адміністративного правопорушення, недосягнення особою шістнадцятирічного віку, неосудність, вчинення дії в стані крайньої необхідності тощо [2]. Судова практика демонструє неоднорідність підходів до питання, чи мають застосовуватися ці обставини при розгляді справ про порушення митних правил.

МК України встановлює спеціальні строки накладення адміністративних стягнень за порушення митних правил. Згідно з частиною третьою статті 467 МК України, адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше ніж через шість місяців з дня виявлення правопорушення. Однак це істотно відрізняється від загального правила, передбаченого статтею 38 КУпАП, яка встановлює двомісячний строк для накладення адміністративного стягнення [3]. Така різниця у строках може розглядатися як порушення принципу рівності перед законом, оскільки особи, які вчиняють порушення митних правил, мають більш тривалий період невизначеності щодо своєї потенційної відповідальності.

З одного боку, більш тривалий строк дає більше часу для збору доказів та проведення детального розслідування митними органами. З іншого боку, це робить незабезпеченим принцип юридичної визначеності, оскільки особа протягом тривалого часу перебуває у стані невизначеності щодо можливого притягнення до відповідальності.

Важливу роль у забезпеченні доступу до суду відіграють процесуальні гарантії [1, 4]. МК України передбачає право особи на ознайомлення з матеріалами справи, право на захист, право на допомогу захисника [3]. Однак питання про те, чи повністю застосовуються гарантії, передбачені КУпАП, залишається відкритим [2]. Особливо це стосується права на апеляційний перегляд рішень, постанов та інших актів, що прямо впливає на доступ до правосуддя.

Статтею 498 МК України встановлено права особи, яка притягується до адміністративної відповідальності за порушення митних правил [3]. Ця особа має право дати пояснення та висловити зауваження щодо змісту протоколу, письмово викласти мотиви своєї відмови від підписання протоколу, ознайомитися з матеріалами справи, бути присутня при розгляді справи та брати участь у судових засіданнях [2]. Однак реальна практика застосування цих прав часто виявляється обмеженою, особливо коли справи розглядаються у адміністративному порядку. Однією з проблемних норм є правило про конфіскацію як адміністративне стягнення за порушення митних правил [2, 3]. МК України встановлює, що конфіскація може застосовуватися незалежно від того, чи є ці товари власністю особи, яка вчинила правопорушення [3]. Це означає, що конфіскація може застосовуватися до товарів, які належать третій особі, що не вчиняла правопорушення.

Така норма викликає серйозні сумніви з точки зору захисту права власності та принципу справедливості. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод передбачає право на мирне володіння майном [6]. Коли конфіскація застосовується до товарів, які не належать правопорушнику, це може розглядатися як несправедливе позбавлення майна.

Виникають питання про те, як суди повинні поводитися з такими конфіскаціями, розглядаючи скарги осіб, чиї права було порушено. Чи можна оскаржити постанову про конфіскацію, якщо ви не вчиняли правопорушення та які процесуальні механізми захисту доступні таким особам. МК України встановлює право на оскарження постанов, однак питання про ефективність такого оскарження залишається актуальним.

Аналіз судової практики показує, що суди по-різному розглядають питання застосування норм КУпАП та МК України. Деякі судові рішення свідчать про те, що суди намагаються застосовувати норми обох законів комплексно, враховуючи як загальні правила адміністративної відповідально-

сті, так і спеціальні правила митного законодавства [7]. Однак, інші рішення демонструють пряме протиставлення цих норм, що створює судову неоднозначність.

Крім того, постає питання про непослідовність судової практики щодо питань обставин, що впливають на адміністративну відповідальність. У деяких справах суди визнають застосування обставин, передбачених статтями 34 та 35 КУпАП, як обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність за порушення митних правил. У інших справах суди відмовляють у такому застосуванні, посилаючись на те, що МК України встановлює свої правила[7].

На думку юристів практиків, існує необхідність вдосконалення судової практики у сфері розгляду справ про порушення митних правил. Правова визначеність та єдність судової практики є необхідними умовами для забезпечення справедливого судового розгляду [8, с. 4].

Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду намагається формувати єдину судову практику, але це виявляється складним завданням через об'єктивні суперечності у законодавстві. Адміністративне судочинство спирається на необхідності гармонії між загальними правилами адміністративної відповідальності та спеціальними нормами митного права[7]. Аналіз судової практики показує, які суперечності, стосуються питань про застосування обставин, що впливають на відповідальність, та строків накладення стягнень. Це вказує на необхідність посилення уваги законодавця до цих питань та розроблення більш чітких норм.

Право на доступ до правосуддя є основоположним фундаментальним правом, визнаним світовим співтовариством і зафіксованим в міжнародно-правових актах [4, с. 35]. Конвенція про захист прав людини і основних свобод, встановлює право на справедливий суд, передбачене статтею 6 Конвенції [6]. Це означає, що розгляд справи повинен бути справедливим, неупередженим та публічним, що прямо впливає на забезпечення доступу до правосуддя. Конвенція встановлює, що кожна особа має право на справедливий суд, що включає право на незалежний та незалежний суд. Дана стаття Конвенції містить лише загальні принципи або окремі складові доступу до правосуддя. [4, с.41]. В контексті дослідження, для забезпечення доступу до правосуддя при розгляді справ про порушення митних правил, це означає, що орган, який розглядає справу, повинен бути незалежним від органів, які порушили обвинувачення або провели розслідування. Коли справа про порушення митних правил розглядається в межах адміністративного провадження в митному органі, виникає питання про дотримання принципу справедливості [3].

Принцип верховенства права, закладений в основу Конституції України та розвинутий судовою практикою національних судів вимагає, щоб адміністративна відповідальність застосовувалася в порядку, передбаченому законом, з дотриманням всіх гарантій справедливого розгляду [1, 2]. Будь-які відхилення від цього принципу мають розглядатися як його порушення, що може призвести до позовів про відшкодування збитків або оскарження рішень. Верховний Суд у своїх рішеннях багато разів наголошував на необхідності дотримання міжнародних стандартів при розгляді справ про порушення митних правил.

Для забезпечення доступу до правосуддя судів при розгляді справ про порушення митних правил та усунення юрисдикційних колізій пропонуються наступні рекомендації. По-перше, необхідно чітко розмежувати компетенцію митних органів та судів при розгляді справ про порушення митних правил. Законодавець повинен встановити однозначний перелік порушень, які розглядаються судами, та порушень, які розглядаються митними органами, що сприятиме посиленню гарантій справедливого судового розгляду. Цей перелік повинен базуватися на критеріях, таких як серйозність правопорушення, розмір завданої шкоди, наявність ознак кримінального правопорушення.

По-друге, слід гармонізувати норми МК України з нормами КУпАП, особливо щодо обставин, що впливають на адміністративну відповідальність, строків накладення адміністративних стягнень та процесуальних гарантій. Така гармонізація забезпечить єдність судової практики та дотримання принципу верховенства права. Зокрема, слід переглянути строки накладення стягнень для привести їх у відповідність до загального правила КУпАП або обґрунтування більш тривалого строку.

По-третє, необхідно переглянути норму про конфіскацію, застосовану незалежно від того, чи є товари власністю правопорушника. Коли конфіскація застосовується до товарів третіх осіб, слід встановити спеціальні механізми захисту їхніх прав, що відповідатиме міжнародним стандартам. Пропонується запровадити вимогу про розумну необхідність конфіскації та можливість компенсації третім особам за втратою майна, якщо вони не мали можливості запобігти правопорушенню.

По-четверте, слід розширити можливості судового контролю над рішеннями митних органів, забезпечивши надійне та ефективне оскарження. Це означає надання права на апеляційний та касаційний перегляд у всіх випадках, а не тільки у визначених законом. Кожна особа повинна мати можливість оскаржити рішення як в адміністративному порядку, так і в судовому.

По-п'ятому, необхідна розробка Верховним Судом узагальнюючої постанови про застосування норм КУпАП та МК України при розгляді справ про порушення митних правил для забезпечення єдності судової практики. Ця постанова повинна містити рекомендації щодо застосування обставин, що впливають на адміністративну відповідальність, та інших ключових питань.

По-шостому, слід удосконалити підготовку судів та митних органів з питань застосування митного законодавства та міжнародних стандартів забезпечення доступу до правосуддя. Судді та посадовці мають постійно підвищувати свою кваліфікацію та бути в курсі змін законодавства та судової практики.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що право на доступ до правосуддя у справах про порушення митних правил виконує системоутворюючу функцію в механізмі захисту прав і свобод людини. У митній сфері це право має підвищене значення з огляду на істотні майнові наслідки адміністративних стягнень та нерівність процесуальних позицій сторін. Аналіз норм КУпАП і Митного кодексу України дозволяє констатувати наявність стійких юрисдикційних і процесуальних колізій, які зумовлюють фрагментарність правового регулювання та ускладнюють формування єдиної правозастосовної практики. Нечітке розмежування компетенції між судами та митними органами, неоднозначність застосування загальних інститутів адміністративної відповідальності та відмінності у строках накладення стягнень негативно впливають на принцип правової визначеності та рівності осіб перед законом. Дослідження судової практики та міжнародних стандартів, сформованих Європейським судом з прав людини, свідчить, що доступ до правосуддя передбачає не лише формальну можливість звернення до суду, а й наявність ефективних процедурних гарантій, незалежності органу розгляду справи та пропорційності втручання у права особи. У цьому контексті адміністративний розгляд справ митними органами без належного судового контролю потребує подальшого нормативного уточнення. Забезпечення реального доступу до правосуддя у справах про порушення митних правил можливе лише за умови системної гармонізації норм КУпАП і МК України, посилення ролі суду як ключового гаранта прав людини та імплементації міжнародних стандартів справедливого судового розгляду. Реалізація такого підходу сприятиме підвищенню правової визначеності, уніфікації судової практики та зміцненню довіри до механізмів адміністративної юстиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10Text>.
3. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#n416>.
4. Козакевич О.М. Доступність правосуддя у транзитивному суспільстві: сучасний вимір: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика» 2023. 246 с.
5. Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо деяких питань адміністративної відповідальності за порушення митних правил, уточнення порядку виконання окремих митних процедур та усунення термінологічних неузгодженостей: Закон України від 25.03.2025 № 4323-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4323-20>.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 11 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
7. Огляд судової практики Верховного Суду у сфері митної справи. 2020. 108 с. Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду.
8. Додін Є.В. Правова природа відповідальності за порушення митних правил. *Митна справа*. 2014. № 5. С. 3–6.
9. Хомулянський В.В. Особливості адміністративної відповідальності за порушення митних правил у співвідношенні із загальною адміністративною відповідальністю. *Науковий*

- вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2019. № 37. С. 69–72.*
10. Дьоміна С.Ю. Адміністративна деліктність у сфері митної справи: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Київ, 2011. 200 с.
 11. Додін Є.В. Правова природа відповідальності за порушення митних правил. *Митна справа*. 2014. № 5. С. 3–6.